

WYKORZYSTANIE ZASOBÓW PRODUKCYJNYCH Z GOSPODARSTWA ROLNEGO DO DZIAŁALNOŚCI POZAROLNICZEJ PROWADZONEJ PRZEZ ROLNIKÓW NA WŁASNY RACHUNEK

Dariusz Zajac

Streszczenie. Celem opracowania jest ustalenie, z jakich zasobów produkcyjnych gospodarstwa rolnego korzystają rolnicy prowadząc działalność pozarolniczą w gminach miejsko-wiejskich i wiejskich o zróżnicowanym położeniu w przestrzeni społeczno-gospodarczej i geograficznej w województwie podkarpackim. Badania wykazały, że rolnicy do działalności pozarolniczej najczęściej angażują zasoby pracy i wykorzystują składniki majątku trwałego gospodarstwa rolnego, powodując tym samym zagospodarowanie nadwyżek siły roboczej oraz wzrost wykorzystania majątku. Występują jednak pewne różnice w tym zakresie, w zależności od typu gminy i jej położenia w przestrzeni społeczno-gospodarczej i geograficznej, co ma związek z kierunkami prowadzonej działalności pozarolniczej.

Słowa kluczowe: zasoby produkcyjne, gospodarstwo rolne, rejestrowana działalność pozarolnicza rolników, region podkarpacki

WSTĘP

Tradycyjnie rozwój wsi był utożsamiany z rozwojem rolnictwa, które dawało zatrudnienie i utrzymanie przeważającej liczbie jej mieszkańców. Obecnie, gdy wzrasta produktywność rolnictwa i wydajność zatrudnionych w nim osób, w strukturze ludności wiejskiej zmniejsza się odsetek pracujących i utrzymujących się tylko z tego sektora gospodarki. Przyszłość społeczności wiejskich w coraz mniejszym stopniu będzie więc zależeć od rolnictwa, a potrzebne staje się nowe spojrzenie na możliwości pracy w środowisku wiejskim w aspekcie jego wielofunkcyjnego rozwoju [Kłodziński 1999, Żmija 1999, Makarski 2000, Sawicka 2000, Długokęcka, Kurek i Sawicka 2003]. Znamienną cechą współczesnych czasów jest wzrost wielozawodowości ludności wiejskiej i niepełnego zatrudnienia w rolnictwie. Tak więc rolnicy coraz częściej stają przed wyzwaniem i koniecznością poszukiwania dodatkowych sposobów na aktywizację ekonomiczno-zawodową. W warunkach rosnącego bezrobocia (jawnego i ukrytego) oraz

malejącej opłacalności produkcji rolnej i niskich dochodów z gospodarstwa rolnego niektórzy rolnicy postanawiają sprawdzić swoje możliwości, zakładając własne małe przedsiębiorstwo pozarolnicze. „Szkolą biznesu” jest dla nich przeważnie poprzednie pozarolnicze miejsce pracy bądź własne gospodarstwo rolne, korzystają przy tym również z doświadczeń innych osób (rodziny, znajomych, sąsiadów) [Grzybek 1998, Wiatrak, Karbowski 1999, Makarski 2000, Długokęcka, Kurek i Sawicka 2003]. Rozwój drobnej przedsiębiorczości na wsi następuje więc między innymi poprzez poszukiwanie nowych kierunków wykorzystania zasobów produkcyjnych gospodarstwa rolnego i domowego, wytwarzanie nowych produktów i świadczenie nowych usług oraz zdobywanie nowych rynków zbytu, które to dają możliwość zwiększenia dochodów i poprawy sytuacji materialnej oraz warunków życia rodzinom rolniczym. Stąd też celowe jest rozważenie zakresu i stopnia wykorzystania możliwości tkwiących wewnątrz gospodarstwa, zwłaszcza w warunkach braku wolnych miejsc na lokalnym rynku pracy. Poza tym łączenie pracy w rolnictwie z pracą pozarolniczą we własnej firmie umożliwia prowadzenie i przetrwanie mniej dochodowych gospodarstw rolnych (np. nastawionych głównie na samozaopatrzenie rodziny rolniczej), zapobiegając tym samym wyludnianiu się wielu regionów i chroniąc je przed społeczno-ekonomiczną degradacją. Pozarolnicze funkcje rozwiązują zatem w znacznym stopniu problemy doraźne wsi i rolnictwa, jak też korzystnie rokują na przyszłość, dokonując polaryzacji zainteresowań jej mieszkańców w kierunku sfery rolniczej oraz pozarolniczej, a także trwale zmieniając struktury społeczno-zawodowe na obszarach wiejskich [Grzybek 1998, Żmija 1999, Makarski 2000, Stolarska 2001, Długokęcka, Kurek i Sawicka 2003].

Celem artykułu jest przedstawienie wyników badań empirycznych, w których chodziło o ustalenie, z jakich zasobów produkcyjnych gospodarstwa rolnego korzystają rolnicy w prowadzonej na własny rachunek działalności pozarolniczej w gminach miejsko-wiejskich i wiejskich o zróżnicowanym położeniu w przestrzeni społeczno-gospodarczej i geograficznej w województwie podkarpackim. Badania przeprowadzono w 2001 roku na terenie sześciu gmin województwa podkarpackiego, tj. Głogów Małopolski, Kańczuga, Strzyżów, Domaradz, Krasne i Stary Dzikowiec. Badane gminy różniły się typem (3 to gminy miejsko-wiejskie i 3 wiejskie) oraz położeniem w przestrzeni społeczno-gospodarczej i geograficznej (2 gminy sąsiadujące z miastem Rzeszów, przez których teren przebiega droga krajowa, czyli gminy podmiejskie, 2 gminy oddalone od Rzeszowa, przez których teren także przebiega droga krajowa, oraz 2 gminy oddalone od Rzeszowa i od drogi krajowej, czyli gminy peryferyjne). Materiał źródłowy stanowią dane uzyskane w drodze wywiadu z kwestionariuszem przeprowadzonym z rolnikami prowadzącymi rejestrowaną działalność pozarolniczą na terenie badanych gmin¹.

KIERUNKI POZAROLNICZEJ DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ ROLNIKÓW

Ankietowani rolnicy najczęściej zajmowali się pozarolniczą działalnością handlową. W dalszej kolejności w strukturze rodzajowej działalności pozarolniczej znajdowała się działalność usługowa i produkcyjna, a najmniejszy udział miała działalność gastrono-

¹Praca doktorska autora pt. „Pozarolnicza działalność gospodarza rolników w regionie podkarpackim”, SGGW, Warszawa 2003, maszynopis.

miczna oraz mieszana. Nieco odmienna struktura rodzajowa działalności pozarolniczej występowała w gminach sąsiadujących z miastem Rzeszów, przez których teren przebiega droga krajowa, czyli gminach podmiejskich, gdzie największy udział miała pozarolnicza działalność produkcyjna; kolejne lokaty zajmowała działalność usługowa i handlowa, a najmniejszy udział miała, podobnie jak w pozostałych grupach gmin, działalność gastronomiczna oraz mieszana. Z kolei w gminach wiejskich i podmiejskich większy udział w tej strukturze miała działalność produkcyjna i usługowa, a mniejszy działalność handlowa, w porównaniu z gminami miejsko-wiejskimi oraz oddalonymi od Rzeszowa, a zwłaszcza gminami peryferyjnymi, czyli oddalonymi od Rzeszowa i od drogi krajowej (tab. 1).

Tabela 1. Struktura działalności pozarolniczej badanych rolników
Table 1. Structure of the non-agricultural activity of the investigated farmers

Wyszczególnienie	Badane gospodarstwa rolne					
	ogółem	typ gmin		położenie gmin*		
		miejsko-wiejskie	wiejskie	I	II	III
Liczba gospodarstw,	210	105	105	70	70	70
w tym odsetek gospodarstw, których właściciel prowadzi (rodzaj działalności pozarolniczej):						
Produkcja	25,3	21,9	28,6	35,7	27,1	12,9
w tym:						
stolarstwo i tapicerstwo	16,2	11,4	21,0	24,3	15,7	8,6
pozostała	9,1	10,5	7,6	11,4	11,4	4,3
Handel	40,0	45,7	34,3	24,3	40,0	55,7
w tym:						
wielobranżowy	28,1	30,5	25,7	15,7	27,1	38,6
pozostały	11,9	15,2	8,6	8,6	12,9	17,1
Usługi	29,5	26,7	32,3	32,9	28,6	27,1
w tym:						
związane z rolnictwem	8,1	10,5	5,7	2,9	8,6	12,9
transportowe	10,5	7,6	13,3	14,3	10,0	7,1
budowlane	7,6	5,7	9,5	11,4	7,1	4,3
pozostałe	3,3	2,9	3,8	4,3	2,9	2,9
Gastronomia	1,9	2,9	1,0	1,4	1,4	2,9
Działalność mieszana	3,3	2,9	3,8	5,7	2,9	1,4

*I – gminy sąsiadujące z miastem Rzeszów, przez których teren przebiega droga krajowa, czyli gminy podmiejskie,

II – gminy oddalone od Rzeszowa, przez których teren przebiega droga krajowa,

III – gminy oddalone od Rzeszowa i od drogi krajowej, czyli gminy peryferyjne (dotyczy tabel 1–4).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wywiadu z rolnikami.

Source: Author's own elaboration based on the interviews with farmers.

We wszystkich grupach badanych gmin w pozarolniczej działalności produkcyjnej prowadzonej przez rolników przeważało stolarstwo i tapicerstwo, a w działalności handlowej dominował handel wielobranżowy. W przypadku działalności usługowej natomiast widać pewne różnice w jej strukturze pomiędzy poszczególnymi grupami gmin. W gminach miejsko-wiejskich oraz oddalonych od Rzeszowa, a zwłaszcza peryferyjnych, większy udział miały bowiem usługi związane bezpośrednio z rolnictwem (np. usługi mechanizacyjne), a mniejszy usługi transportowe i budowlane, w porównaniu z gminami wiejskimi i podmiejskimi (tab. 1).

ZAANGAŻOWANIE SIŁY ROBOCZEJ Z GOSPODARSTWA ROLNEGO W DZIAŁALNOŚCI POZAROLNICZEJ PROWADZONEJ PRZEZ ROLNIKÓW

Większość badanych rolników zatrudniała pracowników w pozarolniczej działalności gospodarczej prowadzonej na własny rachunek. Niewielka jednak była przeciętna liczba zatrudnionych w przeliczeniu na jeden podmiot gospodarczy, z tym że była ona nieco większa w przypadku pracowników zatrudnionych na stałe oraz w przypadku członków rodziny. Stąd też wśród pracowników zatrudnionych w działalności pozarolniczej zdecydowanie przeważały osoby zatrudnione na stałe. Ponadto, pracownikami tymi byli częściej członkowie rodziny, a z kolei wśród pracowników niebędących członkami rodziny większość stanowili mieszkańcy gminy (tab. 2).

Występują jednak pewne różnice odnośnie zatrudnienia w działalności pozarolniczej badanych rolników między poszczególnymi grupami gmin. Więcej rolników zatrudniało pracowników w gminach wiejskich i podmiejskich, gdzie przeciętna liczba zatrudnionych w przeliczeniu na podmiot gospodarczy była również nieco większa w porównaniu z pozostałymi gminami. Dotyczyło to przy tym pracowników zatrudnionych na stałe oraz pracowników niebędących członkami rodziny. Zatem w gminach wiejskich i podmiejskich większy udział, w porównaniu z gminami miejsko-wiejskimi oraz oddalonymi od Rzeszowa, a zwłaszcza peryferyjnymi, mieli pracownicy zatrudnieni na stałe oraz pracownicy, którzy nie byli członkami rodziny, a mniejszy udział mieli pracownicy zatrudnieni dorywczo oraz członkowie rodziny. Wśród pracowników spoza rodziny mniejszy udział mieli mieszkańcy gminy w gminach wiejskich i podmiejskich, w porównaniu z pozostałymi gminami (tab. 2).

Należy wnioskować, że występujące różnice między gminami wiejskimi a miejsko-wiejskimi oraz między gminami podmiejskimi a oddalonymi od Rzeszowa, a zwłaszcza peryferyjnymi, dotyczące zatrudnienia w działalności pozarolniczej badanych rolników, wynikają z kierunków tej działalności. W gminach wiejskich i podmiejskich występuje większy udział jednostek produkcyjnych w strukturze rodzajowej działalności pozarolniczej, w porównaniu z pozostałymi grupami gmin. W podmiotach tych, jak należy przypuszczać, istnieje potrzeba zatrudnienia na stałe większej liczby bardziej wykwalifikowanych pracowników. Inaczej natomiast sytuacja przedstawia się w gminach miejsko-wiejskich i oddalonych od Rzeszowa, a zwłaszcza peryferyjnych, gdzie w strukturze działalności pozarolniczej dominują podmioty handlowe oraz relatywnie duży udział mają jednostki świadczące usługi bezpośrednio związane z rolnictwem. W tego rodzaju podmiotach z kolei, jak należy przypuszczać, częściej mogą pracować osoby zatrudnione dorywczo oraz członkowie rodziny i pracownicy niebędący członkami rodziny (tab. 1 i 2).

Tabela 2. Zatrudnienie w działalności pozarolniczej rolników i zaangażowanie siły roboczej z gospodarstwa rolnego
 Table 2. Employment in non-agricultural activity of farmers and commitment of manpower from farm

Wyszczególnienie	Badane gospodarstwa rolne											
	ogółem		typ gmin				położenie gmin*					
			miejsko-wiejskie		wiejskie		I		II		III	
Odsetek rolników, którzy zatrudniają pracowników w działalności pozarolniczej:												
	91,4		88,6		94,3		94,3		91,4		88,6	
Przeciętna liczba pracowników na 1 podmiot gospodarczy oraz ich struktura												
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Pracownicy ogółem	2,5	100	2,5	100	2,6	100	2,7	100	2,5	100	2,5	100
w tym zatrudnieni:												
na stałe	2,1	81,3	2,0	78,9	2,2	83,5	2,3	86,3	2,0	81,2	1,9	75,7
dorywczo	0,5	18,7	0,5	21,1	0,4	16,5	0,4	13,7	0,5	18,8	0,6	24,3
członkowie rodziny	1,6	63,9	1,7	69,4	1,5	58,8	1,5	56,6	1,6	64,4	1,8	71,7
pozostali pracownicy	0,9	36,1	0,8	30,6	1,1	41,2	1,2	43,4	0,9	35,6	0,7	28,3
w tym pozostali pracownicy z terenu gminy	0,8	31,0	0,7	29,3	0,8	32,6	0,9	33,1	0,8	33,1	0,7	26,3
Odsetek gospodarstw domowych, w których członkowie rodziny przeszli z pracy w gospodarstwie rolnym do pracy w działalności pozarolniczej												
Ogółem	63,4		68,5		58,1		54,3		62,9		72,9	
w tym:												
całkowicie	15,2		13,3		17,1		22,9		12,9		10,0	
częściowo	48,2		55,2		41,0		31,4		50,0		62,8	

Źródło: Jak w tab. 1.
 Source: As in table 1.

W większości badanych gospodarstw rolnych, po uruchomieniu działalności pozarolniczej przez ich właścicieli, nastąpiło zmniejszenie zasobów siły roboczej. Członkowie rodziny przeszli bowiem do pracy w działalności pozarolniczej, przy czym częściej dotyczy to gmin miejsko-wiejskich oraz oddalonych od Rzeszowa, a zwłaszcza peryferyjnych. Należy jednak zauważyć, że więcej jest takich gospodarstw domowych, w których członkowie rodziny pracują zarówno w gospodarstwie rolnym, jak i w działalności pozarolniczej, a mniej takich, w których zmienili oni całkowicie miejsce pracy. Dotyczy to przy tym częściej gmin miejsko-wiejskich oraz oddalonych od Rzeszowa, a zwłaszcza peryferyjnych (tab. 2).

ZAANGAŻOWANIE MAJĄTKU TRWAŁEGO Z GOSPODARSTWA ROLNEGO DO DZIAŁALNOŚCI POZAROLNICZEJ PROWADZONEJ PRZEZ ROLNIKÓW

Podczas uruchamiania pozarolniczej działalności gospodarczej na własny rachunek duże znaczenie dla badanych rolników miały własne wkłady rzeczowe z gospodarstwa rolnego. Spośród nich rolnicy wykorzystywali najczęściej budynki oraz środki transportu, a w mniejszym stopniu pozostałe środki trwałe (np. maszyny rolnicze), co może być powiązane z faktem, że niewielu rolników prowadzi działalność pozarolniczą ściśle związaną z rolnictwem (np. usługi mechanizacyjne) (tab. 1 i 3).

Tabela 3. Zaangażowanie majątku trwałego z gospodarstwa rolnego do działalności pozarolniczej
Table 3. Commitment of assets from farm to non-agricultural activity

Wyszczególnienie	Badane gospodarstwa rolne					
	ogółem	typ gmin		położenie gmin*		
		miejsko-wiejskie	wiejskie	I	II	III
Odsetek rolników, dla których materialnym podłożem powstania działalności pozarolniczej były wkłady rzeczowe z gospodarstwa rolnego						
Ogółem	78,1	74,2	81,9	84,3	75,7	74,3
w tym:						
budynki	52,4	46,6	58,1	57,1	51,5	48,6
środki transportu	43,4	39,1	47,6	47,1	44,3	38,7
pozostałe środki trwałe	18,6	23,8	13,3	12,9	20,0	22,9
Odsetek rolników, którzy dodatkowo zaangażowali składniki majątku trwałego z gospodarstwa rolnego do prowadzonej już działalności pozarolniczej						
Ogółem	26,7	23,8	29,5	32,9	24,3	22,9
w tym:						
budynki	24,3	21,0	27,6	31,4	21,4	20,0
środki transportu	9,5	10,5	8,6	8,6	10,0	10,0
pozostałe środki trwałe	5,2	5,7	4,8	4,3	5,7	5,7

Źródło: Jak w tab. 1.

Source: As in table 1.

W gminach wiejskich i podmiejskich nieco więcej rolników, w porównaniu z pozostałymi gminami, wykorzystało przy uruchamianiu działalności pozarolniczej wkłady rzeczowe z gospodarstwa rolnego, w tym budynki oraz środki transportu. Może to wynikać z faktu, że w gminach tych więcej rolników prowadzi pozarolniczą działalność produkcyjną, w tym stolarstwo i tapicerstwo, oraz świadczy usługi transportowe. Pozostałe środki trwale z gospodarstwa rolnego (np. maszyny rolnicze) w większym stopniu stanowiły materialne podłoże podjęcia działalności pozarolniczej w gminach miejsko-wiejskich oraz oddalonych od Rzeszowa, a zwłaszcza peryferyjnych, gdzie więcej rolników prowadzi z kolei działalność pozarolniczą bezpośrednio powiązaną z rolnictwem (tab. 1 i 3).

Ponadto, znaczny odsetek stanowią rolnicy, którzy wykorzystali dodatkowo składniki majątku trwałego z gospodarstwa rolnego do działalności pozarolniczej, gdy ta już funkcjonowała, a zwłaszcza odnosi się to do gmin wiejskich i podmiejskich. Najczęściej rolnicy wykorzystywali dodatkowo budynki (w tym zwłaszcza w gminach wiejskich i podmiejskich), a w mniejszym stopniu inne środki trwale, w tym środki transportu (tab. 3). Można sądzić, iż wynika to z ograniczenia działalności rolniczej przez niektórych rolników po uruchomieniu działalności pozarolniczej (w tym ograniczenia działalności produkcyjnej oraz zmniejszenia rozmiarów produkcji rolniczej), w związku z czym omawiane składniki majątku trwałego (w tym zwłaszcza budynki) stały się w dużej mierze zbędne w gospodarstwie rolnym i są wykorzystywane w alternatywny sposób.

Według opinii większości badanych rolników, po uruchomieniu pozarolniczej działalności gospodarczej na własny rachunek wzrosło wykorzystanie majątku posiadanego wcześniej w gospodarstwie rolnym, przy czym najczęściej do około 30%, a w kilku przypadkach o około 60% i więcej. Wzrost wykorzystania dotyczy zwłaszcza budynków oraz środków transportu, a w mniejszym stopniu pozostałych środków trwałych (np. maszyn rolniczych), co wynika między innymi z zapotrzebowania głównie na te właśnie składniki majątku gospodarstwa rolnego przy uruchamianiu i prowadzeniu działalności pozarolniczej (tab. 3 i 4).

Można zauważyć ponadto, że wykorzystanie budynków znajdujących się w gospodarstwie rolnym wzrosło najczęściej do około 30% po wprowadzeniu działalności pozarolniczej, a wzrost wykorzystania środków transportu był najczęściej większy i wyniósł w granicach od 30 do 60%. Największy wzrost wykorzystania składników majątku znajdujących się w gospodarstwie rolnym (najczęściej o około 60% i więcej) nastąpił w przypadku pozostałych środków trwałych (np. maszyn rolniczych), co może być związane między innymi z wykorzystaniem tych środków do działalności pozarolniczej bezpośrednio związanej z rolnictwem (np. świadczenie usług mechanizacyjnych) (tab. 4).

Dodatkowo zwraca uwagę fakt, że nieco większy odsetek rolników potwierdzających wzrost wykorzystania majątku z gospodarstwa rolnego po wprowadzeniu działalności pozarolniczej występuje w gminach wiejskich i podmiejskich, przy czym dotyczy to takich składników, jak budynki oraz środki transportu, gdyż w przypadku pozostałych środków trwałych więcej takich rolników jest w gminach miejsko-wiejskich i oddalonych od Rzeszowa, a zwłaszcza peryferyjnych, czyli tam, gdzie w strukturze rodzajowej działalności pozarolniczej większy udział mają usługi bezpośrednio związane z rolnictwem (tab. 1 i 4).

Tabela 4. Wzrost wykorzystania majątku trwałego w gospodarstwie rolnym po wprowadzeniu działalności pozarolniczej w opinii rolników

Table 4. Increase of utilization of farm assets after introduction of non-agricultural activity in opinion of farmers

Wyszczególnienie	Badane gospodarstwa rolne					
	ogółem	typ gmin		położenie gmin*		
		miejsko- -wiejskie	wiejskie	I	II	III
Odsetek gospodarstw ogółem, w których nastąpił wzrost wykorzystania majątku trwałego po wprowadzeniu działalności pozarolniczej						
Ogółem	78,1	74,2	81,9	84,3	75,7	74,3
w tym:						
budynki	52,4	46,6	58,1	57,1	51,5	48,6
środki transportu	43,4	39,1	47,6	47,1	44,3	38,7
pozostałe środki trwałe	18,6	23,8	13,3	12,9	20,0	22,9
Odsetek gospodarstw, w których nastąpił wzrost wykorzystania majątku trwałego do 30%						
Ogółem	35,7	33,3	38,1	35,7	34,3	37,1
w tym:						
budynki	35,7	33,3	38,1	35,7	34,3	37,1
środki transportu	10,0	9,5	10,5	5,7	11,4	12,9
pozostałe środki trwałe	2,9	3,8	1,9	2,9	2,9	2,9
Odsetek gospodarstw, w których nastąpił wzrost wykorzystania majątku trwałego od 30 do 60%						
Ogółem	28,1	25,7	30,5	32,9	27,1	24,3
w tym:						
budynki	13,3	9,5	17,1	17,1	14,3	8,6
środki transportu	25,3	21,9	28,6	30,0	22,9	22,9
pozostałe środki trwałe	5,2	6,7	3,8	2,9	5,7	7,1
Odsetek gospodarstw, w których nastąpił wzrost wykorzystania majątku trwałego o 60% i więcej						
Ogółem	14,3	15,2	13,3	15,7	14,3	12,9
w tym:						
budynki	3,3	3,8	2,9	4,3	2,9	2,9
środki transportu	8,1	7,6	8,6	11,4	10,0	2,9
pozostałe środki trwałe	10,5	13,3	7,6	7,1	11,4	12,9

Źródło: Jak w tab. 1.

Source: As in table 1.

PODSUMOWANIE

Przeprowadzone badania empiryczne wykazały, że rolnicy w regionie podkarpackim w większości prowadzą pozarolniczą działalność handlową, mniejsze znaczenie ma natomiast działalność usługowa i produkcyjna, a najmniejsze gastronomiczna i mieszana. Kierunki i struktura działalności pozarolniczej rolników są jednak nieco zróżnicowane w zależności od typu gminy i jej położenia w przestrzeni społeczno-gospodarczej

i geograficznej. Rolnicy zwykle zatrudniają pracowników w działalności pozarolniczej prowadzonej na własny rachunek, przy czym niewielka jest przeciętna liczba zatrudnionych w przeliczeniu na jeden podmiot gospodarczy. Wśród pracowników działalności pozarolniczej przeważają osoby zatrudnione na stałe, a ponadto pracownikami tymi są najczęściej członkowie rodziny. Rolnicy wykorzystują do działalności pozarolniczej składniki majątku trwałego z gospodarstwa rolnego, przy czym są to zwłaszcza budynki i środki transportu, a w mniejszym stopniu pozostałe środki trwałe (np. maszyny rolnicze). Zatem uruchamianie i prowadzenie przez rolników pozarolniczej działalności gospodarczej na własny rachunek w regionie o rozdrobnionym rolnictwie stanowi dobry sposób na zagospodarowanie nadwyżek siły roboczej w gospodarstwie rolnym, które przechodzą do zajęć pozarolniczych. Sprzyja to również angażowaniu na potrzeby działalności pozarolniczej składników majątku trwałego z gospodarstwa rolnego, powodując tym samym wzrost i poprawę jego wykorzystania. Występują jednak pewne różnice w tym zakresie, w zależności od typu gminy i jej położenia w przestrzeni społeczno-gospodarczej i geograficznej, co ma związek przede wszystkim z kierunkami prowadzonej działalności pozarolniczej.

PIŚMIENNICTWO

- Długokęcka M., Kurek I.M., Sawicka J., 2003. Przedsiębiorczość kobiet i jej znaczenie w wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich. *Acta Scientiarum Polonorum, Oeconomia* 2 (1) 2003, SGGW, Warszawa, s. 55–65.
- Grzybek M., 1998. Uwarunkowania i rozwój przedsiębiorczości w agrobiznesie. Zeszyty Naukowe AR w Krakowie, nr 239 „Rozprawy”, Kraków.
- Kłodziński M., 1999. Aktywizacja gospodarca obszarów wiejskich. IRWiR PAN, Centrum Naukowo-Wdrożeniowe SGGW, Warszawa.
- Makarski S., 2000. Przedsiębiorczość w agrobiznesie. IRWiR PAN, AR w Krakowie, Wydział Ekonomii w Rzeszowie, Warszawa.
- Sawicka J., 2000. Założenie i prowadzenie małego przedsiębiorstwa. SGGW, Warszawa.
- Stolarska A., 2001. Źródła dochodów rodzin rolniczych prowadzących dodatkową działalność gospodarczą. *Roczniki Naukowe SERiA*, tom 3, zeszyt 5, Warszawa-Poznań-Białystok, s. 171–175.
- Wiatrak A.P., Karbowski K., 1999. Szanse i bariery rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej przez rolników. [w:] Szanse i bariery rozwoju przedsiębiorczości w regionie Podkarpacia. PWSZ w Jarosławiu, Jarosław, s. 237–247.
- Zajac D., 2003. Praca doktorska pt. „Pozarolnicza działalność gospodarza rolników w regionie podkarpackim”, SGGW, Warszawa, maszynopis.
- Żmija J., 1999. Przedsiębiorczość w agrobiznesie a rozwój obszarów wiejskich w Regionie Małopolski. Wydawnictwo „Czuwajmy”, Kraków.

THE UTILIZATION OF PRODUCTIONAL RESOURCES FROM FARM TO THE REGISTERED NON-AGRICULTURAL ACTIVITY OF FARMERS

Abstract. The aim of the paper is settlement which production resources of farm use the farmers leading of non-agricultural activity in urban-rural and rural communes on diverse position in social-economic space and geographical in the Podkarpacie voivodship. The

researches have shown that farmers to non-agricultural activity more often engage manpower and use components of farm assets, causing implement of surpluses of manpower and increase in exploitation of assets. However, there are some differences in this range, which depend on the type of commune and her position in social-economic and geographical space, what is connected with the directions of led non-agricultural activity.

Key words: production resources, farm, registered non-agricultural activity of farmers, the Podkarpatie region

Dariusz Zając, Zakład Polityki Gospodarczej i Agrobiznesu, Wydział Ekonomii, Uniwersytet Rzeszowski, ul. M. Źwiklińskiej 2, 35-601 Rzeszów; tel. (017) 857 42 68, e-mail: akielar@univ.rzeszow.pl